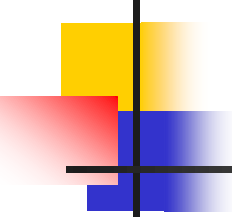

Razmerje poetike z jezikoslovjem in stilistiko

Estetska funkcija jezika

Ferdinand de Saussure in strukturalizem

-
- Utemeljitelj enega ključnih razumevanj jezika v 20. stol.
 - Strukturalizem ne vpliva le na jezikoslovje, ampak zaznamuje večji del humanistike in družboslovja.
 - Osrednje delo: Predavanja iz splošnega jezikoslovja, 1916

Kopernikanski obrat v jezikoslovju:

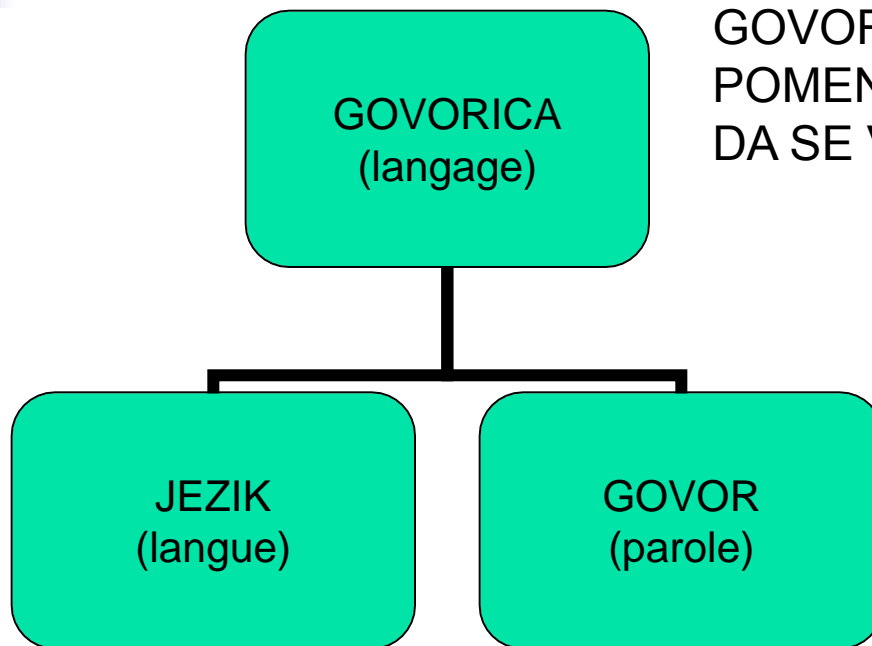
- OBRAT OD HISTORIČNEGA (diahronega) k SINHRONEMU RAZISKOVANJU JEZIKA
- JEZIK JE SISTEM/STRUKTURA, DOLOČEN Z RAZMERJI MED ZNAKI, KI GA SESTAVLJAJO.

4 Saussurove dihotomije, ki opredeljujejo jezik in njegovo raziskovanje

- JEZIK : GOVOR
- OZNAČEVALEC : OZNAČENEC
- SINTAGMA : PARADIGMA
- SINHRONIJA : DIAHRONIJA

JEZIK: GOVOR

GOVORICA = JEZIK V NAJŠIRŠEM POMENU BESEDE, "SPOSOBNOST, DA SE VZPOSTAVI JEZIK"

GOVOR = RABA JEZIKA KOT SISTEMA ZA OBLIKOVANJE JEZIKOVNIH SPOROČIL; KONKRETNA APLIKACIJA JEZIKA V POSAMEZNEM GOVORNEM DEJANJU

JEZIK = SISTEM ELEMENTOV IN NJIHOVIH MEDSEBOJNIH POVEZAV, KI JIH UREJEJO PRAVILA

JEZIK: GOVOR

Predmet jezikoslovja je po Saussuru predvsem jezik.

Ko proučuje rabo, opazuje, kako se v njej odraža jezik kot skupek sredstev, razmerij in pravil, ki določajo strukturo konkretnih/ posameznih govornih dejanj.

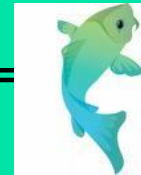
OZNAČEVALEC : OZNAČENEC

- ZA JEZIKOVNI ZNAK JE KLJUČNO RAZMERJE MED ELEMENTI, KI GA GRADIJO
- JEZIKOVNI ZNAK JE PO NARAVI DVOJEN – SESTAVLJEN IZ OZNAČEVALCA IN OZNAČENCA
- OZNAČEVALEC = FIZIČNA (PISNA ALI SLUŠNA PODOBA)
- OZNAČENEC = KONCEPT, POMEN

JEZIKOVNI ZNAK = BESEDA RIBA

OZNAČEVALEC =
R+I+B+A

OZNAČENEC =

OZNAČEVALEC : OZNAČENEC

- Razmerje med označevalcem in označencem je arbitrarno določeno

Riba = fish = pesce = poisson → različni označevalci za isti označenec

Nič na dejanski ribi niti na pojmu ribe ni takega, kar bi nas zavezovalo, da ji rečemo ravno riba ≠ onomatopoiije

- Razmerje mora biti ravno zato konvencionalizirano – govorniki slovenščine sprejmejo konvencijo/dogovor, da ko želijo nevtrarno poimenovati poljubno živali s škrigami in luskami, ki živi v vodi, uporabijo izraz riba.

ARBITRARNOST IN KONVENCIONALNOST JEZIKOVNEGA ZNAKA

- Elementi (jezikovni znaki) v jeziku kot sistemu so določeni z njihovo **funkcijo** ter v **odnosu (z razliko) do drugih znakov**.
- Jezikovni znaki niso naravno povezani ne s pomeni ne s tem, kar označujejo, opomenijo se šele v odnosu z drugim elementi jezikovnega sistema.
- Ker besede nimajo substancialnega pomena, mora biti ta konvencionalno določen.

ARBITRARNOST IN KONVENCIONALNOST JEZIKOVNEGA ZNAKA

MAMA : **MANA** (razlika v 1 glasu določa različna pomena besed)

Drži, Janez se v **modri** obleki **poti**.

Modri Janez se v obleki **drži poti** (Virk, 2003: 19).

Zaradi zamenjave mesta v sistemu (funkcije elementov) se je spremenil pomen posameznih elementov v povedi in povedi kot celote.

PARADIGMA : SINTAGMA

Paradigmatski odnosi

- v jeziku (kot sistemu), sinhrono in asociativno delujejo v množici med seboj podobnih si/zamenljivih elementov, med katerimi izbiramo tisti jezikovni znak, ki ga bomo z drugimi, že izbranimi kombinirali v sintagmatski odnos.

- S TEM, V KATERI PARADIGMI JE POSAMEZEN JEZIKOVNI ZNAK, JE DOLOČENO, V KATERE SINTAGMATSKE ODNOSI LAHKO VSTOPA (poti = glagol : poti = samostalnik v 3. sklonu)

PARADIGMA : SINTAGMA

Sintagmatski odnosi

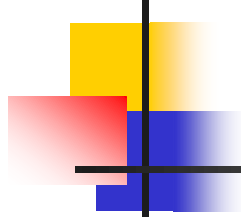
- zaporedno povezovanje jezikovnih elementov v kompleksnejše strukture
- sintagma ali kombinacija (črke se povezujejo v zloge, zlogi v besede, besede v besedne zveze in stavke, stavki v ...)
- izhajajo iz linearnosti govora (ne moremo izreči dveh besed hkrati)
- uresničujejo se v jezikovni rabi (jezik kot sistem je abstrakten, sinhron; raba je konkretizacija jezika, linearna, diahrona)
- uresničujejo se v času/prostoru (kontekst) – bližina

ROMAN JAKOBSON, ZGODOVINSKI KONTEKST PRAŠKEGA STRUKTURALIZMA

- Tik pred 1. svetovno vojno v Petrogradu (ruski formalizem), 1926 Praški lingvistični krožek
- V literarni vedi čas odvráčanja od pozitivizma: preusmeritev pozornosti od avtorja k delu/besedilu.
- Tesno povezovanje literarne teorije in jezikoslovja: literarno delo je primarno jezikovna struktura.
- V središču zanimanja sta literarnost/umetnostnost ter zgradba/forma/struktura.
- Vpliv Saussura; sinhrono raziskovanje jezika, besedilo kot jezikovna struktura.

ROMAN JAKOBSON

Roman Jakobson (1896–1982)

- Dva vidika jezika in dve vrsti afazičnih motenj, 1954
- Lingvistika in poetika, 1958

(V Lingvistični in drugi spisi, Studia humanitatis, 1989)

- RAZMERJE MED POETIKO IN JEZIKOSLOVJEM
- OPREDELITEV JEZIKOVNIH FUNKCIJ NA PODLAGI KOMUNIKACIJSKEGA MODELA – RAZMERJE MED ESTETSKO IN OSTALIMI JEZIKOVNIMI FUNKCIJAMI

JEZIKOSLOVJE (STILISTIKA) IN POETIKA

- Posebnosti umetniškega izražanja so od starega veka predmet poetike.
- Literarna veda razume poetiko kot nadrejeno stilistiki umetnostnega jezika.
- Sodobna stilistika ima širše področje zanimanja kot poetika.
- Jakobson – izhodišče za razumevanje sodelovanja jezikoslovja (stilistike) in poetike pri analizi (ne le umetnostnih) besedil. Poetiko lahko jezikoslovci ločujejo od lingvistike samo, če področje jezikoslovja nedopustno zožijo.

JEZIKOSLOVJE (STILISTIKA) IN POETIKA – NOVOST JAKOBSONOVEGA PRISTOPA

- Poetika je integralni del jezikoslovja (temeljne vede o besedni strukturi); obe proučujeta besedno strukturo, le da je
- glavni predmet poetike struktura besedne umetnosti. *Differentia specifica* besedne umetnosti glede na druge umetnosti in glede na druge oblike besednega vedenja – kaj je tisto, kar verbalno sporočilo spremeni v umetnino? (str. 149–150)
- Jezik moramo raziskovati v vsej raznoličnosti njegovih funkcij. Preden se začnemo ukvarjati s poetsko funkcijo, moramo določiti njeno mesto med drugimi funkcijami jezika. (str. 153)
- Poetska/estetska funkcija ni omejena na umetnostna besedila!

Jakobson – določitev jezikovnih funkcij na podlagi modela konstitutivnih elementov sporočanja

KONTEKST

POŠILJALEC SPOROČILO NASLOVLJENEC

STIK

KOD

Jakobson – določitev jezikovnih funkcij na podlagi modela konstitutivnih elementov sporočanja

- Sporočevalec pošilja sporočilo naslovniku .
- Če naj bo sporočilo operativno, zahteva:
 - kontekst, na katerega se nanaša (sobesedilo in/ali zunajjezikovna resničnost);
 - kod, ki je v celoti ali vsaj delno skupen S in N (konsenz o pomenu besed in skladenjskih struktur);
 - stik, fizični kanal in psihološko povezavo med S in N, ki obema omogoča, da vzpostavita in ohranjata sporočanje.

Jakobson – določitev jezikovnih funkcij na podlagi modela konstitutivnih elementov sporočanja

REFERENCIALNA (kontekst)

EMOTIVNA POETSKA KONATIVNA
(sporočevalec) (sporočilo) (naslovnik)

FATIČNA (stik)

METAJEZIKOVNA (kod)

Teorija in praksa Jakobsonovih jezikovnih funkcij

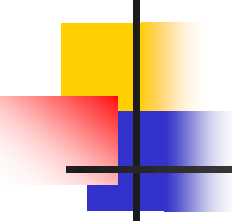

- Gre za teoretski model, v praksi je skorajda nemogoče najti jezikovno sporočilo z eno samo funkcijo.
- Različnost besedil je odvisna od kombinacije funkcij, ki so v njih prisotne, še bolj pa od hierarhije teh funkcij.
- Jezikovno strukturo besedila najbolj določa PREVLADUJOČA funkcija.

Emotivna funkcija – usmerjenost k sporočevalcu

- Prek emotivne funkcije sporočilo posreduje **govorčev odnos do tega, o čemer govori.**
- Emotivna funkcija prenese govorčev odnos do upovedanega tako, da pri naslovniku **proizvede vtis o govorčevem čustvu.**
- Najboljši približki sporočil z edino in dominantno emotivno funkcijo so **vzkliki, vzdih**, do neke mere tudi kletvice (ne denotirajo, temveč le konotirajo govorčev odnos do konteksta, zaradi katerega je kletvico uporabil).

Vsaka funkcija se lahko uresničuje na različnih ravneh besedila – primeri za emotivno

- na glasovni ravni; velik : veeeelik
- na besedni ravni; hiška : bajtača
- na skladenjski ravni; zmanjševanje skladenjske zapletenosti povedi in rahljanje skladenjskih vzorcev pri govoru v afektu
- na ravni snovi besedila (snov besedila so sporočevalčeva čustva); ljubezensko pismo
- Na več ravneh kot se funkcija uresničuje, večja verjetnost je, da jo bomo v besedilu prepoznali kot dominantno.

Konativna funkcija – usmerjenost k naslovniku

- Najčisteje se ta funkcija odraža v slovničnih oblikah **zvalnika in velelnika**.

(Resničnosti velelnika ni mogoče preverjati – usmerjenost k naslovniku je močnejša od usmerjenosti k izvenjezikovni stvarnosti.)

Pij! Strizi! Ivane!

- Značilna tudi za **zarotitve, zaklinjanja**, magične izreke, ki so sicer lahko v 3. osebi, vendar delujejo kot posreden nagovor odsotnega, neživega ... (Naj se ta ječmen na očesu posuši ...)
- Bolj vsakdanji primeri: **kuharski recepti, navodila** v učbenikih, za uporabo aparatov ... (če so v 2. osebi)

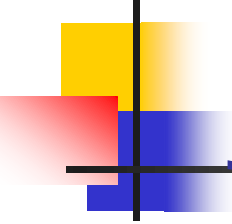
Referencialna funkcija – usmerjenost k upovedanemu/kontekstu

- Najbolj vseprisotna funkcija, najobičajnejši namen tvorjenja sporočila je sporočiti nekemu nekaj o izvenjezikovni stvarnosti.
- **Denotativna, kognitivna funkcija**
- Tesno povezana s kognitivno in emocionalno funkcijo (kontekst vedno posreduje nekdo nekemu)
- Izrazita v učbenikih, poročevalnih besedilih, predstavitvenih oglasih ...
- Bühler svoj model jezika omeji na 3 omenjene funkcije; 1. oseba – sporočevalec (emotivna), 2. oseba – naslovnik (konativna), 3. oseba ta/to, o čemer sporočamo (referencialna)

Fatična funkcija – usmerjenost

k stiku

- Najizrazitejša v sporočilih, ki naj bi predvsem **vzpostavila, nadaljevala ali prekinila sporočanje; preverila, ali kanal deluje; potrdila sogovornikovo pozornost.**
- Halo? Mi sledite? Mhm, ..., Lahko nadaljujemo?
- **Izmenjava vljudnostnih fraz;** v vprašanju KAKO STE? ima fatična funkcija izrazitejšo vlogo od konativne.

Metajezikovna funkcija – usmerjenost h kodu / “skupnemu jeziku”

- Deluje vsakič, ko **uporabljamo jezik, da z njim govorimo o jeziku.**
- Pri usvajanju jezika, ko se otrok uči govoriti ali ko se učimo tujih jezikov.
- V jezikoslovnih znanstvenih člankih, slovnica, slovarjih, pa tudi kadarkoli morata sporočevalec in/ali naslovník preveriti, ali uporabljata isti kod – denotirata iste označence z istimi označevalci.

Poetska funkcija – usmeritev k sporočilu kot takemu

- Poetska/estetska funkcija = **osredotočenost sporočila na lastno posebno jezikovno organizacijo.**
- Enako ali še pomembneje kot, kaj je upovedano (snov/vsebina), je to, kako je sporočilo upovedano (forma/struktura).
- **Razmerje med označencem in označevalcem, pomenom in njegovim izrazom ni več arbitrarno, ampak motivirano.**
- **Dominantnost poetske funkcije je tisto, kar jezikovno sporočilo spremeni v jezikovno umetnino.**

Primeri delovanja poetske funkcije – kako se kaže avtoreferencialnost sporočila?

- Prideta Barbara in Igor : Igor in Barbara
- Vodice šume in rosice prše
brez konca v kamniti kotanji →
→ brez konca v broneni kotanji

(Kette, Na trgu)

Kljub temu, da je novomeški vodnjak dejansko kamnit, se je Kette odločil za različico, ki zaradi zvočnega učinka deluje estetsko → poetska funkcija je prevladala nad referencialno

Empirični lingvistični kriterij poetske funkcije

Kaj se dogaja v jeziku besedila, ki ga prepoznamo kot estetskega/poetičnega/umetnostnega?

Jakobsonov odgovor izhaja iz Saussurove dihotomije **2 temeljnih načinov organizacije v jeziku/govoru:**

- **SELEKCIJA** (paradigmatski odnosi)
- **KOMBINACIJA** (sintagmatdki odnosi)

“Govor implicira selekcijo nekaterih lingvističnih entitet in njihovo kombinacijo v bolj zapletene lingvistične enote.”

2 načina urejanja jezikovnega znaka; SELEKCIJA in KOMBINACIJA

- Tema sporočila je otrokovo dejanje
- Da bi jo lahko izrazili v jeziku, moramo oblikovati sporočilo, ki vsebuje **2 informaciji**:
vršilca dejanja in dejanje
- Informaciji moramo združiti v jezikovno enoto, tako, da upoštevamo zakonitosti skladnje (slovenskega) jezika.

Tema sporočila: otrokovo dejanje – 1. SELEKCIJA

1. Izbira besede za poimenovanje vršilca dejanja

V besedni družini samostalnikov, ki denotirajo pomen otroka, **izberemo** tisto besedo, ki ima pravo stilno vrednost (v dani situaciji najbolje opisuje vršilca dejanja in naš odnos do njega)

DETE, MULČEK, FANTEK, SMRKOLIN, PAGLAVEC,
MALČEK, DEČEK ...

Tema sporočila: otrokovo dejanje – 1. SELEKCIJA

2. Izbira besede za poimenovanje dejanja (otrokovo dejanje/stanje je na primer spanje)

V besedni družini glagolov, ki denotirajo to dejanje/stanje, **izberemo** tistega, ki ima pravo stilno vrednost (v dani situaciji najbolje opisuje dejnje/stanje otroka in naš odnos do njega)

AJA, DREMUCKA, SMRČUHA, NINA, SPANČKA ...

Tema sporočila: otrokovo dejanje – 2. KOMBINACIJA

- FANTEK, SPANČKA
- Da bi uresničili svoj cilj, ju moramo **združiti (kombinirati) v višjo jezikovno enoto - govorno verigo**. Tvorimo stavek, v katerem se skladno s pravili slovenske skladnje kombinirata informacija o vršilcu dejanja in dejanju.

Fantek spančka.

Os selekcije/substitucije

- **Substitucijska os** (izbiramo med sopomenkami in protipomenkami, izbira med alternativami implicira možnost, da eno nadomestimo z drugo, ker sta si dovolj podobni)
- **Os podobnosti/ekvivalence** (ukvarja se z znaki, ki so skupaj povezani v sistemu, ne pa v sporočilu. Znaki v substitucijski množici so povezani z različnimi stopnjami podobnosti (ekvivalentnost sinonimov, skupno jedro antonimov)).
- **Metaforična os** (proces zamenjave besed zaradi "pomenske podobnosti" je temeljni princip nastajanja metafor)
- Metaforičnost je po Jakobsonu značilen princip gradnje simbolistične poezije – poezija temelji na podobnostih, posnema asociativno delovanje sanj, ki so metaforične.
- **Paradigmatska os**
- **Asociativna os** (povezuje termine *in absentia* – v sistemu, ne v sporočilu)

Os

kombinacije/kontekstualizacije

- **Os bližine;** entitete so povezane v sistemu in/ali samo v sporočilu. Kontekst jih postavi v odnos bližine (in praesentia).
- **Sintagmatska os;** z iz jezika kot sistema izbranimi entitetami tvorimo višje jezikovne enote. Vsaka jezikovna enota je obenem kontekst preprostejšim enotam in/ali je umeščena v kontekst kompleksnejših jezikovnih enot.
- **Metonimična os;** metonimija tudi deluje na principu bližine: razmerje del: celota, vzrok: posledica, predmet : njegova snov
- Metonimična bližina je bližina v kodu, ki se lahko odraža tudi v besedilu. Po Jakobsonu je tak način pisanja značilen za realizem; premiki od zgodbe k atmosferi, od oseb h krajevnemu in časovnemu okolju.

Podobnost in bližina, metafora in metonimija

selekcija/substitucija poteka
na podlagi podobnosti

kombinacija/kontekstualizacija
temelji na bližini

Metaforični in metonimični pol

- Prevladovanje metafore v poeziji, ker ta temelji na principih podobnosti.
- Prevladovanje metonimije v prozi, ker jo podpira bližina.
- Umetnost na sploh kaže delovanje obeh polov:

Pablo Picasso

Ivan Grohar

Afazične motnje – bolezen, ki potrjuje Jakobsonovo tezo o dvoplastnosti delovanja jezika

Afazične motnje na osi podobnosti

- Prizadeta zmožnost selekcije/substitucije
- Nadomeščanje natančnih poimenovanj z zelo splošnimi: stvar, stroj, kos, narediti ...
- POSTOPNA IZGUBA ZMOŽNOSTI METAJEZIKA: Bolnik ne more uporabiti dveh besed (sinonimov) za poimenovanje ene stvari → ne more opisno pojasniti pojma, ne more govoriti tujih jezikov
- Besede vedno kontekstualizira: ne le nož, ampak nož za kruh, nož in vilice, nož na mizi; če mu pokažejo predmet ga ne poimenuje, ampak pove, čemu stvar služi, kot bi nadaljeval poved (pokažejo mu svinčnik, reče "za pisanje")
- V njegovem govoru se ohranjajo besede, ki so najbolj povezane s kontekstom: zaimki, vezniki, pomožniki ...
- Besede zanj izven konteksta izgubljajo pomen
- Besede združuje na podlagi časovne in prostorske bližine

Afazične motnje – bolezen, ki potrjuje Jakobsonovo tezo o dvoplastni urejenosti jezika

- Motnje na osi **bližine**
- Prizadeta zmožnost kombinacije/kontekstualizacije
- Izguba sposobnosti preproste jezikovne enote kombinirati v kompleksnejše.
- Najprej izginejo slovnične besede, izpuščanje sklanjatev/spregatev – nominalizacija govora, telegrafski slog
- Poimenovanja po podobnosti (mikroskopu reče kukalo).
- Beseda postane osnova enota, nezmožnost razločiti foneme v njej, jo kombinirati v besedno zvezo.
- Zamiranje čuta za izpeljavo besed, ki temelji na bližini (knjiga – knjižnica – knjižničarski).
- Obraten potek kot pri otroku, ki se uči govoriti.

Podobnost, bližina, metafora, metonimija – odzivi afazikov na dražljaj KOČA

selekcija/substitucija → podobnost

KOLIBA, BAJTA, PALAČA, BRLOG, LUKNJA

M
F

kombinacija/kontekstualizacija → bližina

POŽGANA, SLAMA, STELJA, REVŠČINA

M
N

Empirični lingvistični kriterij poetske funkcije – kako deluje?

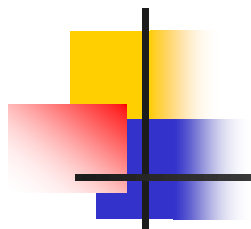
- **Poetska funkcija projicira načelo ekvivalence s selekcijske na kombinacijsko os.**
- Ekvivalenca postane tudi konstitutivno načelo sekvence.

Kako deluje poetska funkcija?

- Besede si na osi kombinacije ne sledijo več samo po načelu bližine, temveč je treba pri njihovi kombinaciji upoštevati tudi načelo podobnosti/enakosti.
 - Metrična enakost, ponavljanje glasov, aliteracije, rime, paralelizmi, refreni, kitice ...
 - Razmerje med označevalcem in označencem ni več poljubno, temveč je motivirano.
 - Podobnost v obliki (zvenu, strukturi) proizvaja podobnost v pomenu.
- Plima je lunina rima.** (B. A. Novak)
- Strukturalisti se največ ukvarjajo z ekvivalenco na najnižjih plasteh jezika; zvoki, dolžine, kračine, poudarki ... zato tudi raziskujejo predvsem poezijo.

Kako deluje poetska funkcija?

Apel podobo na ogled postavi.

Ker bolj resnico ljubi kakor hvalo,

zad skrit vseprek poslušā, kaj zijalo

neumno, kaj umetni od nje pravi. (Prešeren, Apel in čevljar)

Apel postavi podobo na ogled → dopustna, celo vsakdanjejša skladnja, ki pa ruši metrično strukturo – načelo enakega zaporedja naglašanih in nenaglašanih zlogov.

Kaj gledalec neumni o njej pravi → na osi selekcije je gledalec ekvivalenten zijalu, vendar bi na osi kombinacije rušil načelo ekvivalence, ker ne bi bilo rime – ujemanja/enakosti izglasja v verzih.

Kako deluje poetska funkcija?

- Tudi delovanje poetske funkcije prežema vse plasti jezikovnega sporočila – JE BISTVENA SPREMEMBA V JEZIKOVNI STRUKTURI BESEDILA.
- “Poetičnost ni dopolnjevanje diskurza z retoričnimi okraski, poetičnost je popolno prevrednotenje diskurza in njegovih možnih komponent.” (str. 189)
- Poetska funkcija je dominantna, ne pa edina funkcija umetnostnih besedil. → “Lingvistična študija poezije se ne sme omejiti na poetsko funkcijo.” (str. 159)

Poetska/estetska funkcija v neumetnostnih besedilih

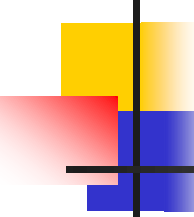
- "Lingvistična analiza poetske funkcije mora preseči meje poezije."
- **V neumetnostnih besedilih poetska funkcija ni dominantna, je pa lahko vseeno zelo učinkovita, podpira in krepi delovanje dominantne funkcije.**

Poetska/estetska funkcija v neumetnostnih besedilih

Isenhowerjev volilni slogan **I LIKE IKE**

Elementi s poetsko funkcijo **I L{IKE} IKE:**

- rima
- 3 enozložnice, kjer dvoglasniku (ay) simetrično sledi soglasnik (ay)l(ay)k(ay)k
- zvočna in vidna podoba odražata pomen; beseda like objema Ike, objem sodi v paradigmo imeti rad
- **Poetska funkcija krepi emocionalno in referencialno funkcijo volilnega gesla.**

Zakaj je poetska funkcija lahko učinkovito sredstvo oglaševalskega in novinarskega diskurza?

- Deluje kot mnemotehnično sredstvo.
- Priteguje pozornost: vzpostavi okolje, kjer je naslovnik dojemljiv za sinergije in kontraste med formo in vsebino.
- Ne deluje le racionalno, ustvarja močne povezave z emotivno in konativno funkcijo (izraža in vzbuja čustva) – učinkovito prepričevalno sredstvo.
- Zaradi restriktivnosti forme smo prisiljeni izkristalizirati pomen.
- Ko pomen zveni in zvok pomeni, lahko ubesedimo stvari, ki bi bile drugače v jeziku neizrazljive.